

O‘ZBEK VA RUS LINGVISTIKASIDA BAHOLOVCHANLIK VA PEYORATIVLIK MASALASINING QIYOSIY TAHLILI

*Termiz davlat universiteti
Rus tilshunosligi kafedrasida dotsenti
Zaripova Matluba Kulfiddinovna*

Annotatsiya

Mazkur maqolada rus va o‘zbek tillarida baholovchanlik (оценочность) va peyorativlik (pejorativlik) kategoriyalarining lingvistik tabiati, ularning ifodalanish vositalari hamda funksional xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot natijasida ikki til tizimida baholovchanlikning umumiy va farqli jihatlari aniqlanadi, peyorativ birliklarning semantik-pragmatik xususiyatlari ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: baholovchanlik, peyorativlik, konnotatsiya, semantika, pragmatika, rus tili, o‘zbek tili.

Аннотация

В данной статье проводится сравнительный анализ лингвистической природы категорий оценочности и пейоративности в русском и узбекском языках, а также их средств выражения и функциональных особенностей. В результате исследования выявляются общие и отличительные черты оценочности в двух языковых системах, раскрываются семантико-прагматические особенности пейоративных единиц.

Ключевые слова: оценочность, пейоративность, коннотация, семантика, прагматика, русский язык, узбекский язык.

Abstract

This article provides a comparative analysis of the linguistic nature of the categories of evaluativity (axiological meaning) and pejorativity in the Russian and Uzbek languages, as well as their means of expression and functional features. The study identifies both common and distinctive features of evaluativity in the two language systems and reveals the semantic-pragmatic characteristics of pejorative units.

Key words: evaluativity, pejorativity, connotation, semantics, pragmatics, Russian language, Uzbek language.

Kirish

Zamonaviy lingvistika til birliklarining nafaqat denotativ, balki konnotativ ma’nolarini ham chuqur o‘rganishga alohida e’tibor qaratmoqda. Baholovchanlik va peyorativlik masalalari aynan shu konnotativ qatlam bilan bog‘liq bo‘lib, ular nutqning ekspressivligi va kommunikativ ta’sirchanligini ta’minlaydi.

Rus va o‘zbek tillari turli til oilalariga mansub bo‘lishiga qaramay, ularda baho ifodalash vositalari keng rivojlangan. Shu bois ushbu kategoriyalarni qiyosiy o‘rganish nazariy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Baholovchanlik kategoriyasining nazariy asoslari

Baholovchanlik — bu nutq subyekting predmet yoki hodisaga nisbatan ijobiy yoki salbiy munosabatini ifodalovchi lingvistik kategoriya hisoblanadi.

Rus tilshunosligida baholovchanlik ko‘pincha:

leksik darajada (yaxshi – yomon),
morfologik darajada (kichraytirish qo‘shimchalari),
stilistik vositalar orqali ifodalanadi.

O‘zbek tilida esa baholovchanlik quyidagi vositalar orqali namoyon bo‘ladi:

affikslar (–gina, –cha, –voy),
leksik birliklar,
frazologizmlar.

Baholovchanlik universal kategoriya bo‘lib, u inson tafakkuri va madaniyati bilan uzviy bog‘liq.

Peyorativlik tushunchasi va uning lingvistik mohiyati

Peyorativlik — bu salbiy baho ifodalovchi til birliklarining xususiyatidir.

Rus tilida peyorativlik:

haqoratli so‘zlar (глупец, негодяй),
kinoya, ironik birliklar orqali ifodalanadi.

O‘zbek tilida esa peyorativlik:

haqorat va past baho bildiruvchi so‘zlar (ahmoq, tentak),
metaforik ifodalar,
kinoyaviy konstruktsiyalar orqali yuzaga chiqadi.

Peyorativ birliklar ko‘pincha ijtimoiy, madaniy va psixologik omillar bilan belgilanadi.

Rus va o‘zbek tillarida baholovchanlikning ifodalanish vositalari

3.1. Leksik vositalar

Har ikki tilda ham baholovchanlikning asosiy ifodachisi leksik birliklardir.

Misollar:

Rus tilida: хороший, ужасный

O‘zbek tilida: a’lo, yomon

3.2. Morfologik vositalar

Rus tilida kichraytirish qo‘shimchalari (–ик, –очка) ijobiy yoki erkalash ma’nosini beradi.

O‘zbek tilida esa –gina, –jon qo‘shimchalari shu vazifani bajaradi.

3.3. Sintaktik vositalar

Baholovchanlik gap qurilishi orqali ham ifodalanadi:

Undov gaplar

Takrorlash

Emotsional urg‘u

Peyorativlikning qiyosiy tahlili

Rus tilida peyorativ birliklar ko‘proq stilistik rang-baranglikka ega bo‘lib, ular adabiy va og‘zaki nutqda keng qo‘llanadi.

O‘zbek tilida esa peyorativlik ko‘proq:

kontekstga bog‘liq,
nutq etikasi bilan cheklangan,
ijtimoiy me‘yorlarga moslashgan.

Farqli jihatlar:

Rus tilida to‘g‘ridan-to‘g‘ri salbiy baho kuchliroq

O‘zbek tilida bilvosita ifoda ko‘proq uchraydi

Pragmatik va madaniy jihatlar

Baholovchanlik va peyorativlik madaniyat bilan chambarchas bog‘liq.

O‘zbek nutq madaniyatida hurmat kategoriyasi muhim o‘rin tutadi, shu sababli salbiy baho ko‘pincha yumshatiladi.

Rus tilida esa nutq erkinligi yuqori bo‘lib, baholash ochiqroq ifodalanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

Baholovchanlik har ikki til uchun universal kategoriya hisoblanadi

Peyorativlik esa milliy-madaniy xususiyatlarga ko‘proq bog‘liq

Rus tilida baholash ekspressivligi kuchliroq

O‘zbek tilida esa etik me‘yorlar ustunlik qiladi

Mazkur tahlil ikki tilning semantik va pragmatik tizimini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Vinogradov V.V. Tilshunoslik asoslari
2. Shmelev D.N. Rus tilida semantika
3. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi asoslari
4. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati
5. Apresyan Yu.D. Leksik semantika